

Prawo wywłaszczeniowe w świetle poglądów Tadeusza Bigi

Przedmiotem badań Tadeusza Bigi była problematyka wywłaszczenia jako instrumentu prawnego kształtującego szczególnie stosunek prawny między podmiotami publicznymi a podmiotami prywatnymi¹. Poglądy T. Bigi mieściły się w głównym nurcie ujęć dotyczących wywłaszczenia, wyrażonych w nauce prawa, a opierających się na wyraźnych przepisach prawnych. Opinie te odpowiadają także aktualnym regulacjom prawnym oraz nauce prawa. Poglądy przedstawicieli nauki prawa ze względu na przedmiot badanych regulacji kształtowały się głównie w drodze metody logiczno-językowej analizy przepisów prawa wywłaszczeniowego². Należy zauważyć relatywną jednolitość tych poglądów z wyłączeniem okresu socjalizmu, kiedy to uległy one częściowej modyfikacji w wyniku zmian przepisów prawa wywłaszczeniowego.

Poglądy nauki prawa dotyczące wywłaszczenia kształtowały się w XIX w. m.in. na bazie współczesnych im przepisów prawa. W świetle art. 545 Kodeksu Napoleona nikt nie mógł być zmuszony do odstąpienia swej własności, z wyjątkiem jej odstąpienia na użytek publiczny i za słusznym wynagrodzeniem. K. Tatarkiewicz, w połowie XIX w. podkreślał, że „wywłaszczenie jest wynikiem idei przyznającej pierwszeństwo użyteczności publicznej nad użytkowaniem prywatnym”, i zauważał także, że „ponieważ jednak prawo przychylniejszym spoglądając okiem na interes publiczny, nie może mimo to zapominać o koniecznych wymaganiach interesu prywatnego i przywilejach mu przynależnych, w wywłaszczeniu więc jednocześnie dwa te interesa pogodzić powinno i obóm starać się zadośćuczynić”. Autor ten podkreślał, że wywłaszczeniem jest „akt władzy najwyższej, przymuszający właściciela prywatnego, którego grunt lub budowla

¹ Dr Maciej Błażewski prowadził badania nad problematyką polskiego prawa wywłaszczeniowego w świetle poglądów przedstawicieli nauki prawa w ramach stażu naukowego, który odbył na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

² Problematykę metody logiczno-językowej przedstawił J. Wróblewski, *Metody logiczno-językowe w prawoznawstwie*, [w:] A. Łopatka (red.), *Metody badania prawa. Materiały sympozjum. Warszawa 28–29 IV 1971 r.*, ZNiO – Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, s. 51.

stoi na przeszkodzie dokonania robót użyteczność publiczną mających na celu, do udostępnienia swej posiadłości za odpowiednim wynagrodzeniem”³.

T. Bigo kształtował swoje ujęcie dotyczące wywłaszczenia, uwzględniając przeszłe i współczesne mu poglądy. Jego ujęcie obejmowało sześć aspektów, które dotyczyły: przedmiotu, podmiotów, decyzji wywłaszczeniowej, odszkodowania, skutków niewykonania celów wywłaszczenia oraz odróżnienia wywłaszczenia od innych ograniczeń jednostki. Aspekty te były przyjmowane w doktrynie współczesnej T. Bidze oraz w aktualnej nauce prawa.

T. Bigo podkreślał, że współczesne mu „ustawodawstwa mówią wyraźnie o ograniczeniu własności, bo ustalając jej treść, postanawiają, że korzystanie z rzeczy będących przedmiotem własności może być wykonane w granicach określonych przez ustawę”⁴. Przedstawiał on dwa ujęcia wywłaszczenia: tradycyjne oraz nowoczesne. W ujęciu tradycyjnym wywłaszczenie dotyczyło prawa własności nieruchomości oraz innych praw rzeczowych na nieruchomościach, a w ujęciu nowoczesnym – także innych praw, a jego przedmiotem było odjęcie lub ograniczenie praw na rzeczach ruchomych oraz praw w ogóle⁵.

T. Bigo koncentrował się na ujęciu tradycyjnym, przedstawiając elementy definicji wywłaszczenia, wśród których wyróżniał: 1. przedmiot wywłaszczenia, jakim są „nieruchomości albo prawa rzeczowe na nieruchomości”; 2. sposób wywłaszczenia, obejmujący „odjęcie lub ograniczenie prawa własności, tj. obciążenie nieruchomości służebnością, albo odjęcie innych praw rzeczowych, skasowanie np. praw służebności”⁶; 3. podmiot, na rzecz którego następuje wywłaszczenie, jakim może być „przedsiębiorstwo użyteczności publicznej”; 4. konieczność wykonania wywłaszczenia⁷.

Jak podkreślał T. Bigo, „nie wystarcza, że pewien obiekt jest przydatny dla przedsiębiorstwa użyteczności publicznej, trzeba aby grunt był konieczny dla działalności przedsiębiorstwa i nie można go w inny sposób nabyć”⁸. Jego zdaniem „podmiotem uprawnionym do wywłaszczenia może być państwo albo związek publiczno-prawny, albo w ogólności osoba prawa publicznego, albo osoba prywatna, o ile cel przedsiębiorstwa

³ K. Tatariewicz, *Wywłaszczenie*, [w:] *Encyklopedia Powszechna*, Tom 28, Warszawa 1868, s. 105.

⁴ T. Bigo, *Prawo administracyjne. Część I. Instytucje ogólne. Opracowane przez Dr. Władysława Kawkę, Adiunkta U.Wr. na podstawie wykładów uniwersyteckich prof. dr. T. Bigo*, Wrocław 1948, s. 192.

⁵ Jak podkreślał T. Bigo, w ujęciu tradycyjnym wywłaszczenie oznaczało pozbawienie lub ograniczenie prawa własności lub innych praw rzeczowych związanych z nieruchomością. W ujęciu nowoczesnym zakres przedmiotowy wywłaszczenia jest szerszy i obejmuje również pozbawienie lub ograniczenie praw na rzeczach ruchomych, a także innych praw, w tym praw obligacyjnych. *Ibidem*, s. 194.

⁶ *Ibidem*, s. 194. Zdaniem T. Bigo przedmiotem wywłaszczenia nie może być jednak rzecz publiczna, dopóki posiada ona publiczny charakter. Przedmiotem wywłaszczenia może być jedynie prawo, które może być elementem obrotu prywatno-prawnego. *Ibidem*, s. 196.

⁷ *Ibidem*, s. 195.

⁸ *Ibidem*.

posiada charakter użyteczności publicznej”⁹. T. Bigo zaznaczał, że „żądać można wywłaszczenia tylko w interesie publicznym”, jednakże nie jest możliwe wywłaszczenie w celach fiskalnych lub gospodarczych czy handlowych¹⁰. Wyróżniał on podmiot, na rzecz którego wywłaszczono prawo od osoby trzeciej, która później z tego prawa korzysta. Jego zdaniem, związek między osobą trzecią a wywłaszczeniem ma pośredni charakter, ponieważ wywłaszczenie może mieć miejsce jedynie w interesie publicznym¹¹. Jego zdaniem odszkodowanie powinno „oznaczać pełne wyrównanie strat materialnych”, obejmujące wynagrodzenie za *damnum emergens* oraz *lucrum cessans*¹². Zaznaczał on także, że skutki wywłaszczenia mają charakter rzeczowy. „Następuje zniesienie własności lub prawa rzeczowego, albo ograniczenie tego prawa na nieruchomości i zazwyczaj – powstanie nowego prawa”¹³. T. Bigo podkreślał także, że w przypadku niewykonania celów wywłaszczenia, „ustawodawstwo przewiduje prawo pierwszeństwa dla pierwotnego posiadacza tego gruntu”¹⁴. Zaznaczał on również, iż w tych regulacjach „przejawia się charakterystyczny rys tej instytucji, że ona nie istnieje tylko dla celów danego przedsięwzięcia, a wnioskodawca nie może używać tego majątku dla celów innych niż te, dla których nastąpiło wywłaszczenie”¹⁵.

Wyodrębnił on wywłaszczenie od ograniczeń praw jednostki, do których zaliczał: 1. ograniczenia publicznoprawne wynikające wprost z ustawy oraz 2. ciężary publiczne. Jego zdaniem ograniczenia publicznoprawne mają charakter abstrakcyjny i generalny, obciążający wszystkie jednostki równomiernie bez wypłaty odszkodowania. Przedstawiał problematykę ciężarów publicznych, które wynikają z zasady z ustawy lub aktu administracyjnego. Ciężary publiczne obciążają jednocześnie wszystkie podmioty lub pewną ich grupę, a akt administracyjny określa wymiar, rozkład lub kolejność. Przedmiot ciężaru publicznego jest oznaczony generalnie i może być nim aktywne zachowanie się jednostki. Wykonanie ciężaru publicznego może być połączone z prawem do odszkodowania, które ma wymiar zryczałtowany¹⁶.

⁹ T. Bigo podkreślał, że przedsiębiorca, na rzecz którego ma zostać wywłaszczone prawo, powinien mieć status przedsiębiorcy użyteczności publicznej lub przedsiębiorcy koncesjonowanego. *Ibidem*, s. 195.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, s. 198. Jak podkreśla T. Bigo, podmiotem wnioskującym o wywłaszczenie może być państwo lub związek publicznoprawny. *Ibidem*, s. 195.

¹² Zdaniem T. Bigi, odszkodowanie powinno oznaczać wyrównanie wszystkich obiektywnych strat materialnych, tak aby podmiot wywłaszczany nie ponosił uszczerbku na swoim majątku. Odszkodowanie nie może jednak obejmować wartości subiektywnej wywłaszczanego prawa. *Ibidem*, s. 196.

¹³ T. Bigo podkreślał, że wywłaszczenie może nie obejmować powstania żadnego nowego prawa, co ma miejsce w przypadku, gdy wywłaszczenie obejmuje zniesienie służebności. *Ibidem*, s. 197.

¹⁴ W myśl T. Bigi, prawo pierwszeństwa przysługujące pierwotnemu właścicielowi może przybrać formę powrotnego wywłaszczenia na rzecz tego podmiotu albo formę prawa pierwokupu. *Ibidem*, s. 195.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Jak wskazywał T. Bigo, ciężary publiczne obejmują obowiązek czynnego zachowania się, i określał je jako pozytywne świadczenie. Ciężar publiczny odnosił do rzeczy ruchomych. T. Bigo przedstawił także problematykę ograniczeń publicznoprawnych, które obejmują obowiązek znoszenia działań innych podmiotów.

T. Bigo wskazywał, że regulacje dotyczące wywłaszczenia podlegały na początku XX w. zmianom obejmującym trzy płaszczyzny: 1. wyłączenie zasady pełnego oraz pieniężnego odszkodowania; 2. poszerzenie zakresu wywłaszczenia o prawo do rzeczy ruchomych oraz inne prawa, takie jak prawo patentowe; 3. poszerzenie katalogu celów uzasadniających wywłaszczenie¹⁷.

Poglądy T. Bigi były bliskie poglądom współczesnego mu M. Zimmermanna, wyrażonym w okresie międzywojennym. M. Zimmermann wskazywał, że wywłaszczenie jest instytucją prawną polegającą na „odebraniu prawa jednostki – a więc prawa podmiotowego, w najszerszym znaczeniu za odszkodowaniem”¹⁸. Zaznaczał, że odebrane przez państwo indywidualne prawo podmiotowe może mieć charakter prywatnoprawny oraz publicznoprawny¹⁹. M. Zimmermann podkreślał, że „wywłaszczenie będzie zawsze instytucją polegającą na podporządkowaniu interesów indywidualnych jednostki celom wyższego rzędu: państwa wzgl. administracji publicznej”²⁰. Jego zdaniem „wywłaszczenie może polegać np. nie tylko na odebraniu własności gruntu, ale także na ograniczeniu prawa własności, a więc np. na obciążeniu gruntu służebnością”²¹. Zaznaczył także, że „jest dalej wywłaszczenie odebraniem prawa za zwrotem jego wartości ekonomicznej, czyli tzw. odszkodowania”²². Odróżniał wywłaszczenie od ciężarów

Ograniczenia te odnosił do nieruchomości. Wśród ograniczeń wyróżniał publicznoprawne służebności oraz serwituty administracyjne. *Ibidem*, s. 200–201.

¹⁷ T. Bigo zaznaczał, że konstytucje, które zostały ustanowione po II wojnie światowej, nie uwzględniają ani wymogu pełnego odszkodowania, ani wymogu pierwszeństwa odszkodowania w formie pieniężnej. T. Bigo zauważał także tendencję współczesnych mu prawodawstw, zmierzającą do poszerzania zakresu przedmiotowego wywłaszczenia. W świetle poglądów T. Bigi prawodawstwa te definiują cele użyteczności publicznej coraz bardziej elastycznie. Podmiotem bezpośrednio korzystającym z wywłaszczonego prawa nie musi być państwo lub jednostka samorządu terytorialnego, lecz także podmiot prywatny. *Ibidem*, s. 197–198.

¹⁸ M. Zimmermann, *Wywłaszczenie. Studium z dziedziny prawa publicznego*, Nakładem Towarzystwa Naukowego z Zasiłkiem Ministerstwa Wyzn. Rel. i Ośw. Publ. na Uniwersytecie Jagiellońskim pod zarządem J. Filipowskiego, Lwów 1933, s. 85.

¹⁹ M. Zimmermann, *Polskie prawo wywłaszczeniowe*, Z zasiłku Funduszu Naukowego Uniwersytetu Poznańskiego, Lwów 1939, s. 5.

²⁰ *Ibidem*, s. 7. Jak wskazywał M. Zimmermann, wywłaszczenie powinno być przeprowadzone na podstawie normy prawnej, co jego zdaniem wiąże się z ujęciem wywłaszczenia w zakres realizacji „celów państwa”. M. Zimmermann podkreślał także, że zakres przedmiotowy celów państwa jest kształtowany względami „polityki ustawodawczej”. Zaznaczał także, że możliwość wywłaszczenia jedynie na podstawie normy prawnej wiąże się z gwarancjami prawnymi praw indywidualnych regulowanymi w porządku prawnym. M. Zimmermann, *Polskie prawo wywłaszczeniowe...*, s. 7.

²¹ *Ibidem*, s. 6. M. Zimmermann przedstawiał pojęcie wywłaszczenia także w sposób negatywny, wskazując m.in., że wywłaszczeniem nie jest generalne ograniczenie prawa własności, którego skutkiem jest „generalna zmiana obiektywnej treści prawa w ogóle”. M. Zimmermann, *Polskie prawo wywłaszczeniowe...*, s. 6.

²² *Ibidem*, s. 9. Jak słusznie wskazywał M. Zimmermann, odszkodowanie za wywłaszczone prawo ma na celu zapewnienie jednostce zachowanie jej majątku, mimo odebrania jej prawa własności lub innego prawa. Odszkodowanie uznawał zatem za niezbędny element wywłaszczenia. Zaznaczał także, że odebranie indywidualnego prawa bez odszkodowania jest konfiskatą. Porównując odszkodowanie z konfiskatą, wskazywał, że ta ostatnia jest stosowana jako środek kary o charakterze represyjnym lub prewencyjnym. Podkreślał, że w niektórych systemach prawnych konfiskata jest stosowana także w celach fiskalnych. Zauważał, że

publicznych, którymi „są świadczenia na rzecz określonych celów publicznych nakładanych na jednostki”²³.

Nauka prawa w okresie PRL-u kontynuowała prace badawcze dotyczące problematyki wywłaszczenia, przyjmując jedynie częściowo jej odrębną perspektywę względem wcześniejszego dorobku²⁴. Skupiała się ona na wywłaszczeniu prawa własności do nieruchomości. Perspektywa ta była związana z wyznaczeniem nowych celów prawa, jako służących socjalistycznej gospodarce planowej. Przepisy prawa chroniły wtedy głównie interes publiczny. Przedstawicielem nauki prawa poruszającym wówczas tę problematykę był Karol Sobczak. Autor ten postulował, aby podmiotem, na rzecz którego wywłaszczana była nieruchomość, był nie tylko Skarb Państwa, przedsiębiorstwo państwowe, spółdzielnia lub kółko rolnicze, ale także organizacje społeczne, które wykonują zadania publiczne²⁵. Podkreślał on także, że wywłaszczenie mogło mieć miejsce, jedynie gdy nie powiodły się próby zawarcia umowy cywilnoprawnej, której przedmiotem jest sprzedaż prawa własności nieruchomości. Postulat pierwszeństwa rokowań był przytaczany wyłącznie z perspektywy ekonomicznej. Zdaniem K. Sobczaka sprzedaż tego prawa jest „tańszą i prostszą drogą” nabycia praw rzeczowych niezbędnych do realizacji zadań publicznych²⁶. Podkreślał również zalety jednolitości postępowania wywłaszczeniowego, którego przedmiotem było wywłaszczenie prawa

wywłaszczenie w odróżnieniu od konfiskaty nie służy celom karnym ani celom fiskalnym. M. Zimmermann podkreślał również, iż odszkodowanie jest elementem nie tylko wywłaszczenia, ale także ograniczenia prawa własności z mocy prawa. Odszkodowanie nie może być zatem uznawane za wyróżnik wywłaszczenia. M. Zimmermann, *Polskie prawo wywłaszczeniowe...*, s. 9–11.

²³ *Ibidem*, s. 12. M. Zimmermann wskazywał, że ciężary publiczne oznaczają obowiązek czynnego zachowania. Są one zatem pozytywnymi świadczeniami. Definiował on ciężary publiczne jako „ciężary nałożone niezależnie, albo w związku z prawem własności (na jej właściciela), nie ograniczające jednak, ani nie odbierające samego prawa”. M. Zimmermann, *Polskie prawo wywłaszczeniowe...*, s. 12.

²⁴ T. Bigo analizował problematykę wywłaszczenia w latach 40. XX w., jeszcze przed wejściem w życie dekretu z dnia 26 kwietnia 1949 r. o nabywaniu i przekazywaniu nieruchomości niezbędnych dla realizacji narodowych planów gospodarczych (Dz. U. Nr 27, poz. 197), którego regulacje nadawały interesowi publicznemu pierwszeństwo przed interesem jednostki w toku postępowania wywłaszczeniowego. T. Bigo przeprowadził częściową analizę regulacji powojennych związanych z reformą rolną, upaństwowieniem lasów i przemysłu. T. Bigo, *Prawo administracyjne...*, s. 201–203. Analiza ta nie obejmowała jednak porównania tych regulacji z przedwojennymi postulatami nauki prawa dotyczącymi wywłaszczenia.

²⁵ K. Sobczak krytykował przepisy prawa wywłaszczeniowego obowiązujące od 1958 r., które zawężyły zakres podmiotów, na których rzecz możliwe było wywłaszczenie jedynie do organów administracji państwowej, instytucji państwowych oraz przedsiębiorstw państwowych. K. Sobczak, *Nowe prawo wywłaszczeniowe*, „Państwo i Prawo” 1958, z. 8–9, s. 295. Jak podkreślił K. Sobczak, przepisy prawa wywłaszczeniowego obowiązujące od 1961 r. słusznie rozszerzyły zakres podmiotów, na rzecz których możliwe było wywłaszczenie. Rozszerzenie to objęło spółdzielnie i kółka rolnicze. Autor postulował rozszerzenie tego zakresu także o organizacje społeczne. K. Sobczak, *Z zagadnień prawa wywłaszczeniowego*, „Gospodarka i Administracja Terenowa” 1961, Nr 3, s. 27.

²⁶ K. Sobczak podkreślał, że w pierwszym okresie istnienia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej praktyka organów utrudniała wykorzystywanie formy umowy cywilnoprawnej w celu nabycia prawa własności do nieruchomości niezbędnej do wykonania celu publicznego. K. Sobczak, *Z zagadnień prawa...*, s. 28.

oraz określenie odszkodowania²⁷. Autor zaznaczał, że odszkodowanie za wyłączenie nieruchomości powinno być zgodne z jej wartością rynkową²⁸, jednakże wystarczające dla niego były wymagania ustanowione w przepisach prawa wyłączeniowego, które uzależniały sposób określania tej wartości od jej położenia w terenie miejskim oraz wiejskim²⁹. Wskazywał on również słuszność wprowadzonych wyjątków od zupełności odszkodowania zgodnych z „polityką klasową w dziedzinie stosunków gospodarczych”³⁰, a także postulował wprowadzenie zasady wyznaczenia odszkodowania nieprzekraczającego wartości wyłączonego prawa własności³¹. Jego zdaniem, akceptowane było wypłacenie odszkodowania w formie ratalnej ze względu na ograniczone możliwości finansowe Skarbu Państwa³².

Poglądy T. Bigi znalazły odzwierciedlenie we współczesnej literaturze. Jak podkreśla T. Woś, przedmiotem wyłączenia może być zarówno prawo do nieruchomości, ruchomości i innych dóbr niematerialnych, jak i inne wartości, w tym prawa nabyte w drodze decyzji administracyjnej³³.

Przedstawiciele wrocławskiej szkoły administracyjnej koncentrują się na wąskim ujęciu wyłączenia, obejmującym analizę ustawy o gospodarce nieruchomościami³⁴. J. Boć wskazuje, że wyłączenie jest najostrzejszym przejawem administracyjnoprawnej reglamentacji sytuacji obywatela jako podmiotu własności lub innego prawa rzeczowego. Jego zdaniem wyłączenie obejmuje „odjęcie lub ograniczenie w drodze decy-

²⁷ K. Sobczak zauważał, że postępowanie wyłączeniowe obejmujące te dwa aspekty (wyłączenie prawa oraz odszkodowanie) jest zgodne z zasadami ekonomii procesowej. K. Sobczak, *Nowe prawo...*, s. 301–302.

²⁸ Jak podkreśla K. Sobczak, przepisy prawa wyłączeniowego z 1958 r. słusznie zbliżyły wysokość odszkodowania za wyłączenie prawa własności do nieruchomości do cen zbliżonych ich odpowiednikom w obrocie cywilnoprawnym. K. Sobczak, *Nowe prawo...*, s. 297; K. Sobczak, *Z zagadnień prawa...*, s. 28.

²⁹ K. Sobczak, *Z zagadnień prawa...*, s. 27–28.

³⁰ Jak wskazywał K. Sobczak, wyjątki od zupełności odszkodowania ustanowione w przepisach prawa wyłączeniowego dotyczą jedynie odszkodowania za wyłączenie większych budynków prywatnych. K. Sobczak, *Nowe prawo...*, s. 297–298.

³¹ Jak podkreślał K. Sobczak, postulowana przez niego zasada nieprzekraczania wartości wyłączonego prawa nie zawsze była realizowana. Wskazywał on przykład przepisów regulujących przenoszenie obiektów i budowy nowych obiektów stanowiących ekwiwalent za wyłączone obiekty budowlane. K. Sobczak, *Z zagadnień prawa...*, s. 28.

³² K. Sobczak podkreślał, że wypłacanie w ratach odszkodowania za wyłączone prawo własności jest uwarunkowane małym potencjałem gospodarczym Polski po II wojnie światowej. K. Sobczak, *Z zagadnień prawa...*, s. 28.

³³ T. Woś, *Konstrukcja prawna wyłączenia nieruchomości*, [w:] *Wyłączanie nieruchomości i ich zwrot*, „LexisNexis” 2010, LEX/el.

³⁴ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2204, z późn. zm.). P. Wojciechowski podkreśla, że pojęcie wyłączenie może być ujmowane wąsko lub szeroko. Wąskie ujęcie dotyczy wyłączenia jedynie w rozumieniu ustawy o gospodarce nieruchomościami. Szerokie ujęcie obejmuje wyłączenie uregulowane także w innych przepisach prawa, regulujących pozabawienie własności bez względu na formę. P. Wojciechowski, *Komentarz do art. 112*, [w:] P. Czechowski (red.), *Ustawa o gospodarce nieruchomościami. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 452–453.

zji administracyjnej prawa własności, prawa użytkowania wieczystego lub innego prawa rzeczowego na nieruchomości za uprzednim odszkodowaniem³⁵. E. Klat-Górska oraz L. Klat-Wertelecka podkreślają, że przesłankami wywłaszczenia, które powinny być łącznie spełnione, są: 1. niezbędność prawa własności lub innego prawa do tej nieruchomości do realizacji celów publicznych; 2. brak możliwości nabycia tych praw w drodze umowy³⁶. Także ich zdaniem wywłaszczenie jako ingerencja w prawo własności następuje w drodze decyzji administracyjnej, wydanej w toku postępowania administracyjnego³⁷.

Poglądy nauki prawa dotyczące wywłaszczenia kształtowały się na przestrzeni dwóch wieków wraz ze zmianą przepisów prawa wywłaszczeniowego. Zachowały one jednak spójność w tym czasie, z wyjątkiem okresu socjalizmu, gdy nauka prawa prowadziła własne badania w szczególności z perspektywy potrzeb państwa. Przedstawienie przez T. Bigę problematyki wywłaszczenia mieściło się w głównym nurcie nauki prawa, zarówno w okresie jego pracy badawczej, jak i aktualnie.

Bibliografia

- Bigo T., *Prawo administracyjne. Część I. Instytucje ogólne. Opracowane przez Dr. Władysława Kawkę, Adiunkta U.Wr. na podstawie wykładów uniwersyteckich prof. dr. T. Bigo*, Wrocław 1948.
- Boć J., *Obywatel jako właściciel*, [w:] J. Boć (red.), *Prawo administracyjne*, Kolonia Limited, Wrocław 2007.
- Klat-Górska E., Klat-Wertelecka L., *Komentarz do art. 112*, [w:] *Ustawa o gospodarce nieruchomościami. Komentarz*, 2015, LEX/el.
- Sobczak K., *Nowe prawo wywłaszczeniowe*, „Państwo i Prawo” 1958, z. 8–9.
- Sobczak K., *Z zagadnień prawa wywłaszczeniowego*, „Gospodarka i Administracja Terenowa” 1961, nr 3.
- Tatarkiewicz K., *Wywłaszczenie*, [w:] *Encyklopedia Powszechna*, t. 28, Warszawa 1868.
- Wojciechowski P., *Komentarz do art. 112*, [w:] P. Czechowski (red.), *Ustawa o gospodarcze nieruchomościach. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Woś T., *Konstrukcja prawna wywłaszczenia nieruchomości*, [w:] *Wywłaszczanie nieruchomości i ich zwrot*, LexisNexis 2010, LEX/el.

³⁵ J. Boć, *Obywatel jako właściciel*, [w:] J. Boć (red.), *Prawo administracyjne*, Kolonia Limited, Wrocław 2007, s. 459.

³⁶ E. Klat-Górska, L. Klat-Wertelecka, *Komentarz do art. 112*, [w:] *Ustawa o gospodarce nieruchomościami. Komentarz*, 2015, LEX/el.

³⁷ *Ibidem*.

Wróblewski J., *Metody logiczno-językowe w prawoznawstwie*, [w:] A. Łopatka (red.), *Metody badania prawa. Materiały sympozjum. Warszawa 28–29 IV 1971 r.*, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973.

Zimmermann M., *Polskie prawo wywłaszczeniowe*, Z zasiłku Funduszu Naukowego Uniwersytetu Poznańskiego, Lwów 1939.

Zimmermann M., *Wywłaszczenie. Studjum z dziedziny prawa publicznego*, Nakładem Towarzystwa Naukowego z Zasiłkiem Ministerstwa Wyzn. Rel. i Ośw. Publ. na Uniwersytecie Jagiellońskim pod zarządem J. Filipowskiego, Lwów 1933.

* * *

Streszczenie: Badania nad wywłaszczeniem prowadzono od XIX wieku. Poglądy nauki prawa były z zasady stałe, z wyjątkiem okresu PRL-u. Poglądy T. Bigi stanowiły część głównego nurtu nauki prawa.

Słowa kluczowe: wywłaszczenie, odszkodowanie, interes publiczny, nauka prawa.